

O. Ludwik Mycielski OSB, Tyniec k. Krakowa

MODLITWY OSTATNIEJ WIECZERZY I ICH WPŁYW NA POWSTAWANIE MODLITW EUCHARYSTYCZNYCH KOŚCIOŁA

We Mszy św. każdego obrządku słowa konsekracji chleba i wina pojawiają się jak drogi klejnot w bogatej oprawie wielkiej Modlitwy Eucharystycznej. Zaczyna się ona od śpiewu uwielbienia zwanego w obrządku łacińskim „Prefacją”, a kończy się doksologią na którą wszyscy obecni odpowiadają „Amen”. Same słowa konsekracji znajdujemy czterokrotnie w Nowym Testamencie¹. Skąd jednak pochodzi cała ich oprawa? W poszukiwaniu odpowiedzi zwróćmy uwagę na pewne szczegóły opisów Ostatniej Wieczerzy Jezusa.

Kilka danych Nowego Testamentu

Z najstarszego dokumentu mówiącego nam o Eucharystii, z Pierwszego Listu św. Pawła do Koryntian — podobnie jak z przekazu Łukasza — dowiadujemy się, że podczas Ostatniej Wieczerzy chwila konsekracji wina była wyraźnie oddzielona od chwili konsekracji chleba:

Pan Jezus tej nocy, kiedy został wydany, wziął chleb i dzięki uczyniwszy łamał i rzekł: 'To jest ciało moje za was wydane. Czyńcie to na moją pamiątkę'. Podobnie — skończywszy wieczerzę — (μετα το δειπνησαι) wziął kielich mówiąc: 'Kielich ten jest Nowym Przymierzem we krwi mojej. Czyńcie to na moją pamiątkę' (1 Kor 11, 23—25).

W inny sposób na ten sam fakt czasowego oddzielenia dwu czynności Jezusa wskazują Mateusz i Marek. Podczas gdy piszący do chrześcijan nie-żydów Paweł i Łukasz mówią, że Jezus przed podaniem chleba i kielicha „czynił dzięki”, „odmówił modlitwę dziękczynną” (εὐχαριστήσας) — piszący do Żydów Mateusz i Palestyńczyk Marek czynią znamienne rozróżnienie. Oto dowiadujemy się od nich, że przed podaniem chleba „odmówił On błogosławieństwo” (εὐλογήσας) a „dzięki czynił”, „odmówił modlitwę dziękczynną” (εὐχαριστήσας) dopiero przed podaniem kielicha.

Co z tych stwierdzeń wynika? Otóż możemy na ich podstawie zbudować ważny wniosek: Jezus spożywał z uczniami wieczerzę tak, jak to wówczas było w zwyczaju u Izraelitów. Każdy ojciec lub naj-

¹ Mt 26, 26—29; Mk 14, 22—25; Łk 22, 15—20; 1 Kor 11, 23—26.

starszy z członków rodziny na początku wieczerzy przed połamaniem i rozdaniem chleba odmawiał krótkie błogosławieństwo, „skończywszy zaś wieczerzę”, przed wypiciem ostatniego kielicha odmawiał długą modlitwę dziękczynną, którą można było rozbudowywać w zależności od obchodzonego święta². Fakt, że Jezus dostosował się do tego zwyczaju pozwala nam posunąć się w naszych poszukiwaniach o krok dalej: możemy się domyślać, że i schemat samych Jego modlitw podczas Ostatniej Wieczerzy nie odbiegał zbytnio od schematu żydowskich rytualnych modlitw błogosławieństwa i dziękczynienia odmawianych przy stole — tym bardziej, że wiemy jak zawsze szanował przepisy Prawa i zwyczaje swojego narodu³.

Słowa modlitw żydowskich a słowa modlitwy Jezusa

Trzeba nam jednak pamiętać, że gdy odszukamy wspomniane modlitwy żydowskie nigdy nie będziemy upoważnieni do stwierdzenia: „Tak oto dosłownie modlił się Jezus”. A to z dwóch przyczyn. Pierwszą stanowi ta okoliczność, że Jezus mając świadomość swojego zupełnie szczególnego stosunku do Ojca — zwracał się do Boga nie jak zwykli byli się zwracać Jego bracia *O Jahwe, nasz Boże, Boże ojców naszych...* czy nawet *O Boże, Ojczy nasz...*⁴, lecz mówił krótko: *Ojczy*⁵. Nigdy nie występował jako jeden z pośród ludzi — nie używał zaimka liczby mnogiej „my” — lecz słowa Jego miały charakter zupełnie osobisty: *Błogosławię Cię...*⁶, *Dziękuję Ci, Ojczy...*⁷ — JA Ci dziękuję. Takie zmiany w zwrotach tradycyjnych modlitw musiały nadać im charakter wyjątkowy. Drugą przyczyną niemożności całkowitej identyfikacji którejs z modlitw domowej liturgii izraelskiej z modlitwą Jezusa w wieczerniku jest ta okoliczność, że w owych czasach przewodniczący modlitwom wieczerzy — jakkolwiek zobowiązany był do wiernego przestrzegania samej konstrukcji każdej z modlitw — miał jednak prawo do improwizacji i przystosowywania ich tekstu do potrzeb chwili⁸.

Po tych zastrzeżeniach przejdźmy do tekstów.

² S. Baer, *Sèdèr avodat Israel*, Tel-Aviv (1967) 198 i 555; Miszna, *Berakot VI, 6*.

³ Por. Mt 5, 17.

⁴ Zob. niżej: modlitwa *Birkat ha-mazon*.

⁵ Np. J 17, 1, 5 i nn.

⁶ Mt 11, 25.

⁷ J 11, 41.

⁸ W II w. czynili tak np. R. Tarfon i R. Akiba w słynnej *Birkat gh'ullach* (Miszna, *Pesahim X, 6*).

Modlitwa błogosławieństwa przed łamaniem chleba i jej losy

Jak już wspomnieliśmy, Jezus dokonał konsekracji chleba na początku wieczerzy, po wypiciu wstępnego kielicha⁹. Słowa przeistoczenia nastąpiły po błogosławieństwie¹⁰. Modlitwa tego błogosławieństwa brzmiała w ustach Izraelity tak:

Niech będzie błogosławiony Jahwe¹¹, nasz Bóg, Król wszechświata, który sprawia, że ziemia rodzi nam chleb. Niech będzie błogosławiony Jahwe, nasz Bóg, Król wszechświata, który uświęcił nas swymi przykazaniami i nakazał spożywać ten chleb¹².

...I teraz pewnie — łamiąc praśny chleb — Jezus powiedział, że ten chleb jest Jego ciałem, zapowiedzianym pokarmem na życie wieczne¹³. Apostołowie zaś — jak zwykle po błogosławieństwie chleba — odpowiedzieli z przejęciem: „Amen”.

Przytoczona modlitwa przed łamaniem chleba była zawsze taka krótka i nie przystosowywano jej do potrzeb chwili, ani nie dodawano dziękczynienia za to, czego Bóg dokonał w historii Izraela¹⁴. Toteż — powiedzmy to już teraz — zaraz w czasach apostołskich została wtopiona w wielką modlitwę dziękczynną odmawianą przez Izraelitów „po wieczerzy”, przed wypiciem ostatniego kielicha, zwanego od tej modlitwy „kielichem dziękczynienia” (τό ποτήριον τῆς εὐλογίας)¹⁵. Powodem tej „pierwszej reformy liturgii eucharystycznej” była konieczność skrócenia często odprawianej Świętej Wieczerzy, oraz — odpadnięcie całej tej jej części, która była normalnym posiłkiem i pierwotnie zajmowała miejsce między łamaniem chleba a wypiciem ostatniego kielicha¹⁶. Słusznie więc teraz zrobimy, jeśli całą naszą uwagę zwrócimy na treść modlitwy odmawianej przed

⁹ Łk 22, 17 — por. L. Strack — P. Billerbeck, *Kommentar zum NT aus Talmud u. Midrasch*, München 1956, IV/I, 75.

¹⁰ Wg podanych w 1 przypisie tekstów NT.

¹¹ Z szacunku dla Bożego Imienia Izraelita modląc się zastępował napisane słowo „Jahwe” przez „Adonaj” „Pan mój”.

¹² H. L. Strack — B. Billerbeck, *dz. c.*, IV/I, 70.

¹³ J 6, 31—40.

¹⁴ E. D. Goldschmidt, *The Passover Haggadah. Its Sources and History*, Jerusalem (1960) 127.

¹⁵ 1 Kor 10, 16 — hebr.: *kōs szel berākā* (h) — H. L. Strack — P. Billerbeck, *dz. c.*, IV/II, 628.

¹⁶ Wskazuje na to tekst Pawła 1 Kor 11, 22 oraz wyraźne zbliżenie obu rytów w opowiadaniach Mateusza (26, 26—29) i Marka (14, 23—26). W II w. połączenie to widzimy w modlitwie eucharystycznej św. Justyna: jest w niej jedna tylko modlitwa dziękczynna i jedno końcowe „Amen” (1 Apol. 65—67).

wypiciem ostatniego kielicha, modlitwy, która stanowiła punkt wyjścia i zasadnicze ramy dla modlitwy dziękczynnej Jezusa, a potem — dla modlitwy eucharystycznej Kościoła¹⁷.

Modlitwa „Birkat ha-mazon”¹⁸ — tekst

„Birkat ha-zan” —
uwielbienie za pokarm

Błogosławiony bądź, o Jahwe, nasz Boże, Królu wszechświata, który karmisz cały świat swoimi dobrami!

Doprawdy: to On w swojej dobroci, łaskawości i troskliwym miłosierdziu daje chleb wszystkiemu co żyje, bo Jego łaskawość trwa na wieki. W swojej wielkiej i nieziennej dobroci nie pozostawił nas łaknącymi, i oby nigdy nie dopuścił, by brakowało nam pokarmu — ze względu na wielkość Jego Imienia. On karmi i otacza opieką wszystko co stworzył, i obdarza wszelkimi dobrami.

Błogosławiony bądź, Jahwe, który karmisz całe stworzenie!

„Birkat ha-’ares” —
dziękczynienie za Ziemię

Dziękujemy Ci, o Jahwe, nasz Boże, żeś naszym ojcom dał w dziedzictwo dział tak cenny — dobrą i rozległą Ziemię

Izraela. Żeś nas, o Jahwe, nasz Boże, wywiódł z ziemi egipskiej i uwolniłeś nas z domu niewoli. Dziękujemy Ci za Twoje Przymierze, którym (przez ryt obrzezania) nazaczyłeś nasze ciało, za Prawo, którego nas nauczyłeś i za Twe Przykazania, które nam oznajmiłeś. Za życie, za łaskawość i miłość którymi nas darzysz, i za pokarm którym nas karmisz troszcząc się o nas w każdym dniu, w każdym czasie i w każdej godzinie. Za to wszystko dziękujemy Ci, o Jahwe, nasz Boże i błogosławimy Tobie. Niech będzie błogosławione Twe Imię ustami wszystkich żyjących teraz i na wieki — albowiem napisano: Gdy najesz się i nasycisz, będziesz błogosławił twego Boga, Jahwe, za piękną Ziemię którą ci dał¹⁹. — Błogosławiony Bądź, o Jahwe, za Ziemię i za pokarm!

„Birkat Jeruśalem” —
modlitwa wstawieniicza
za Jerozolimą

Z miłuj się, o Jahwe, nasz Boże nad Izraelem — Twym ludem, nad Jeruzalem Twoim miastem, nad Syjonem — na którym spoczywa chwała Twego majestatu,

nad królestwem domu Dawida — pomazańca Twego, i nad wielką Świątynią, w której wzywane jest Twe Imię. O Boże, Ojczy nasz,

¹⁷ Por. L. Ligier, *De la Cène a l'Eucharistie*, w: *Assemblés du Seigneur*, I (1968) 24nn.

¹⁸ „Uwielbienie Tego, który (nas) żywi”: modlitwa dziękczynna przed wypiciem ostatniego kielicha.

¹⁹ Pp 8, 10.

opiekuj się nami, i broń nas, i paś na rozległych pastwiskach. O tak: paś nas na rozległych pastwiskach i bądź nam wspomożycielem w każdej potrzebie. Spraw prosimy Cię, o Jahwe nasz Boże, byśmy pokładali nadzieję nie w darach ludzkich i w ludzkich pożyczkach, lecz tylko w Twojej pełnej, otwartej, świętej i hojnej dłoni — by nie przytrafiło się nam nigdy nic złego i byśmy nie byli zawstydzeni na wieki. Buduj święte miasto Jeruzalem i opiekuj się nim za dni naszych. Błogosławiony bądź, o Jahwe, który w miłosierdziu swoim budujesz Jeruzalem!

(Wszyscy odpowiadają:) — A m e n ²⁰.

Kontekst paschalny

Przytoczona modlitwa nabiera nowych barw, gdy się zważy, że została odmówiona przez Jezusa w ramach wieczerzy paschalnej ²¹. Szczególną atmosferę tej wieczerzy stwarzało m. i. spożywanie baranka, którego krwią znaczone odrzwia domu, obszernie przemówienie przypominające uwolnienie z Egiptu ²², zwane „haggadą”, a wreszcie — w czasach Chrystusa — oczekiwanie na przyjście zwiastuna „Dnia Jahwe” — Eliasza. Oto gdy przed wypiciem ostatniego kielicha kończyły się słowa prośb modlitwy wstawienniczej za Jerozolimę, nagle otwierały się drzwi i wszyscy obecni oczekiwali na przybycie wielkiego prekursora Mesjasza, a przewodniczący modlitwom błagał o „wylanie się” gniewu Pana na niewiernych ²³. W ten sposób zapowiadano zbliżanie się „Dnia Jahwe” jako dnia radości dla Jerozolimy i dnia zgrozy dla pogan i grzeszników. Na zakończenie wieczerzy paschalnej odmawiano „Hallel” — psalmy 112 do 117-go ²⁴

²⁰ H. L. Strack — P. Billerbeck, *dz. c.*, IV/I, 75; IV/II — 627n.; A. Hanggi — I. Pahl, *Præx Eucharistica*, Fribourg de Suisse (1968) 9—12.

²¹ Mt 26, 17—19; Mk 14, 12—16; Łk 22, 7—13.15; Według św. Jana Pascha przypadała na dzień, w którym Jezus został ukrzyżowany (18, 28). Wszystko wskazuje na to, że Jezus wieczerzę paschalną antycypował, gdyż w sam dzień Paschy trudno było w Jerozolimie znaleźć wolny wieczernik — por. J. Carmignac, *Comment Jésus et ses contemporains pouvaient-ils célébrer la Pâque à une date non officielle?* w: *Revue de Qumrân*, 5 (1964—1966) 49—80.

²² Por. Wj 12, 3—27.

²³ Modlitwa ta była zestawieniem tekstów Ps 79, 6—7; 69, 23—29; Lam 3, 66; Oz 9, 14; Sof 3, 8.

²⁴ Tak też skończyła się Ostatnia Wieczerza, o czym świadczy zwrot βρωθήσατε: ἑξήληθον (Mt 26, 30; Mk 14, 26).

Słowa konsekracji
w ramach modlitwy „Birkat ha-mazon”

Wiemy już, że Jezus dokonał przeistoczenia chleba na początku wieczery. Wiemy również, że obrzęd ten został wkrótce włączony w ramy modlitwy dziękczynnej „Barkat ha-mazon”. Teraz chodzi o jego umiejscowienie. Otóż odpowiednie miejsce dla tego obrzędu i towarzyszących mu słów łatwo dostrzec w „Uwielbieniu za pokarm”, gdzie mowa jest o chlebie i o dobroci Boga, który „nie pozostawił nas łaknącymi”. Odpowiednie miejsce możemy też znaleźć w modlitwie drugiej — w dziękczynieniu” za pokarm, którym (Bóg) nas karmi... w każdym dniu, w każdym czasie w każdej godzinie”.

Słowa konsekracji wina wypowiedział Jezus prawdopodobnie podczas modlitwy „dziękczynienia za Ziemię” — „Birkat ha-ares”: normalne dziękczynienie „za Przymierze” zapowiadane przez krew baranka i zawarte poprzez krew cielców²⁵ zostało zastąpione przez oznajmienie Przymierza Nowego — zawieranego przez wylanie własnej krwi Jezusa²⁶. Istnieją jednak starożytne modlitwy eucharystyczne, które słowa konsekracji przytaczają w ramach — oczywiście odpowiednio przystosowanej — „modlitwy wstawieniowej za Jerozolimę”²⁷. Naprowadza to na przypuszczenie, że — być może — słowa przemienienia wina wypowiedział w tym miejscu sam Jezus: zamiast modlitwy błagalnej o „wylanie się” gniewu Bożego w zwiastowanym przez przyjście Eliasza „Dniu Jahwe” — On oznajmił „wylanie się” Jego Krwi „za wielu”, tzn. za wszystkich, „na odpuszczenie grzechów”, zamienił czarę gniewu na kielich miłosierdzia²⁸.

Schemat modlitw eucharystycznych

W modlitwach eucharystycznych wypływających z tradycji antiocheńskiej i Aleksandryjskiej — a więc i w naszych „trzech nowych kanonach” łatwo zauważyć elementy wskazujące na ich pierwsze źródło, na modlitwę odprawianą w wieczerniku przed wypiciem „kielicha błogosławieństwa”. Ogólny schemat jest zachowany:

1. Uwielbienie Boga, Króla wszechświata tak bardzo charakterystyczne dla naszych „prefacji” odpowiada modlitwie pierwszej — „Birkat ha-zan”. Wstęp zaś do „prefacji” — „Dzięki składajmy Panu, bogu naszemu!” — natchniony jest przez słowa modlitwy drugiej, „Birkat ha'arec”: „Dziękujemy Ci, o Jahwe, nasz Boże...”.

²⁵ Wj 24, 8.

²⁶ Por. 1 Kor 11, 25.

²⁷ H. Kosmala, *Hebräer — Essener — Christen. Studien zur Vorgeschichte der frühchristlichen Verkündigung*, Leiden (1959) 174—191.

²⁸ L. Ligier, *art. c.*, 31.

2. Słowa konsekracji łączą się przede wszystkim z dziękczynieniem za Przymierze w modlitwie „Birkat ha-’ares”. Tutaj też znajduje swoje miejsce „anamneza” — przypomnienie wielkich interwencji Bożych w historię ludzkości, przede wszystkim tajemnic śmierci, zmartwychwstania i wniebowstąpienia Chrystusa.

3. Modlitwa wstawiennicza za potrzeby Kościoła, „epikleza” — prośba o nadejście „Dnia Pańskiego”, jak również doksologia z końcową odpowiedzią „Amen” — to echa modlitwy wstawienniczej „za Jerozolimę”, pod koniec której oczekiwano nadejścia „Dnia Jahwe” i którą zamykało końcowe „Amen”.

Tyniec k. Krakowa

O. LUDWIK MYCIELSKI OSB

Ks. Alfons Skowronek, Nijmegen (Holandia)

PRÓBY WSPÓŁCZESNEGO OŻYWIENIA WIARY EUCHARYSTYCZNEJ

Nie ulega wątpliwości, że w obecnych dyskusjach nad Eucharystią ujawniła się radykalnie zmiana mentalności dzisiejszego człowieka. Dało znać o sobie myślenie ewolucjonistyczne upatrujące w człowieku uwieńczenie całego procesu ewolucji. Do głosu doszło myślenie fenomenologiczne, uznające za jedyną rzeczywistość relacje między osobą a osobą; cały świat został przekształcony przez Boga-Człowieka w jedno wielkie pole spotkań międzyludzkich. W najgłębszej istocie bytu zmienia się coś tylko o tyle, o ile człowiek angażuje siebie w służbę drugiego człowieka.

W niniejszym artykule ograniczymy się do prześledzenia linii myślowej jezuitę, P. Schoonenberga, profesora uniwersytetu w Nijmegen, teologa którego stanowisko znalazło chyba największy odzew w tutejszym społeczeństwie i ma poza tym najwięcej szans w wysiłkach nad odnowieniem nauki o Eucharystii. Inni teologowie dochodzą zresztą do tych samych wniosków, choć innymi drogami. Interesującą wizję Schoonenberga umieścić należy jednak na szerszym planie.

WYDARZENIA WIECZERNIKA

W opisach Ostatniej Wieczerzy (Mt 26,26—29; Mk 14,22—25; Łk 22,15—20; IKor 11,23—26) wykryć możemy wątek zwyczajny i elementy absolutnej niezwykłości. Do zdarzeń nie budzących zdumienia należy fakt, że Jezus zasiadł ze swymi uczniami do uczy paschalnej